

VLASNICI KULTURE

Ovde se mnogo govorilo o birokratizmu. Mi smo već navikli da o njemu govorimo pomalo teološki, kao o nekakvoj đavolskoj supstanci koja je ravnomerno raspoređena u „vrhu društva”. Međutim, birokratizam je vlasništvo nad stvarima i kontrola ljudi, a te dve stvari ni od čijih ruku nisu daleko. I zato zahtev da se Ukazom dotira nečija misaonost uvek jeste i zahtev da se nečijoj misaonosti pruže automatsko vlasništvo i kontrola nad stvarima i ljudima. A to znači da joj se pruži i birokratizam. Zato mlada generacija nema potrebe da se bori za to da njeni ODABRANI predstavnici dobiju kontrolu nad kulturom. Jer bar je to u kulturi jasno: neki mladi ljudi koji će docnije biti istinski vodji ove kulture, tek akumuliraju znanje, još marljivo rade na svom zrenju, i još uvek nemaju pečat odabranih. A neki današnji vunderkind sutra će postati prosečni reproduktivac koji žig odabranosti nosi na plećima kao teški krst. To, i niz drugih stvari, čini da mladoj generaciji odgovaraju sve vrste grupe kontrole. I mislim da samo

božidar sekulić

BESPOŠTEDNA KRITIKA SVEGA POSTOJEĆEG JE KRITIKA REALITETA U IME IDEJE I KRITIKA IDEJE U IME REALITETA

Nisam se javio za diskusiju samo zato da bih neposredno odgovorio drugu Raši Popovu, nego bih — poslije replike na jedan dio njegovog izlaganja — rekao nešto i o samom problemu.

Mislim da način, misaoni način druga Raše Popova, kojim je pokušao da ideju bespoštedne kritike svega postojećeg, ili prema izvornijem prevodu, „bezobzirne kritike svega postojećeg” dovede u analogiju sa fašizmom i hitlerizmom, kao najočitijoj intelektualnoj „vezi” ove „bezobzirne kritike svega postojećeg”, zaslužuje ozbiljnu kritičku raspravu. Drug Raša Popov, ukoliko, je, recimo, prelistavao „Mein Kampf”, kao duhovno možda najznačajniji i najuticajniji proizvod hitlerizma, mogao je vidjeti da ta duhovna izgradnja nacizma nema nikakve veze sa „bezobzirnom kritikom svega postojećeg”. To dovođenje u vezu Marksa sa Hitlerom predstavlja intelektualnu opasnost. Hitlerizam nije nastao kao „kritika svega postojećeg”, niti samo kao jedna organizovana „manipulacija jugendmasama”, nego je hitlerizam ili nacizam makar sagledan samo u njegovom ekonomskom aspektu, bio rezultat temeljne krize evropskog kapitalizma, koji je izrazio, u stvari, bitnu unutrašnju krizu evropskog, u ovom slučaju, prvenstveno njemačkog proletarijata.

„Kritika svega postojećeg” u njenoj izvornoj verziji kod Marksa, u stvari, znači kritiku cjelokupnog građanskog društva ili svijeta rada. U tom aspektu nju bi trebalo promisliti i kao marksističku kritiku proletarijata u ime realizacije njegove ljudske mogućnosti, a ne samo kao kritiku građanskog društva u njegovoj nezavisnosti i u njegovom instrumentalno-kapitalističkom odnosu prema proletarijatu.

„Bezobzirna kritika svega postojećeg” kao kritika koja je — u smislu njenog porijekla — izrasla u prvoj fazi Marksovog razvoja, u jednom velikom razračunu sa cjelokupnom evropskom tradicijom, predstavlja bitnu novost koju „Kapital” kao kritika političke ekonomije takođe izražava na jedan možda dublji i sistematičniji način.

Povezivanje nacionalsocijalizma sa elementima ove „bezobzirne kritike svega postojećeg” predstavlja, i pored sve priče o etatizmu, o ždanovizmu, jedan ždanovizam par excellence. Mislim da — bez obzira na svu

INTELIGENCIJA I PUTEVI DUHOVNE IZGRADNJE PROLETARIJATA

nedorečenost, na svu zavisnost, na elemente intelektualnoga provincijalizma u odnosu na filozofiju, sociologiju i društvene nauke Zapadne Evrope — ono što je došlo do izražaja u najboljim aspektima naše filozofije, sociologije i u držanju drugih dijelova jugoslovenske inteligencije, predstavlja jednu moguću formu stvarnog približavanja naših intelektualaca onome bitnom o čemu se radi u ovoj komunističkoj revoluciji, čiji je savestavni dio i ovo što mi činimo sa našim jugoslovenskim socijalizmom. Zato bih oštro protestovao protiv takve, ne mislim da etički da vrednujem, postavke. Ne mislim da dijelim savjete kao instruktor, nego bih drugu Rašu Popova upozorio da makar prouči, prema predmetnom registru „Mein Kampf”,

Hitlerove stavove o marksizmu, komunizmu i Karlu Marksu, da bi onda imao jednu intelektualno jasniju predstavu o intelektualnom nivou „duhovnih” predstavnika fašizma.

PRECI ČU SAD NA DISKUSIJU O SAMOM PROBLEMU

Smatram da se u ovom pitanju odnosa kulture i socijalizma, u stvari, radi o naporu naše inteligencije da pokuša da sudjeluje u putu duhovnoga osmišljavanja socijalizma. Jer, to duhovno osmišljavanje socijalizma, ukoliko se ovo kulturno i duhovno uzme kao cjelokupnost tih, kako bi to Marks rekao u prvom nacrtu „Kapitala”, „opštih moći ljudske glave”, predstavlja sastavni dio ili konstitutivni element ukupnog savremenog, bez obzira na sve početne forme, revolucionarnog komunističkog u Evropi i svijetu.

Ljudski obrat svijeta rada, svijeta otudenja i potudenja, svijeta proletarijata u kome je on reduciran na radnu snagu — što se može još uvijek vidjeti, recimo, i iz današnje, pa i naše, političko-ekonomske literature, iz političko-ekonomskih rezolucija — pobuđuje inteligenciju da traži način da stvarno sudjeluje u tome obratu.

Kao prva mogućnost pruža se — a elemente toga smo i ovdje djelimično čuli — jedno pipkavo, empirističko, pragmatističko intelektualno držanje, koje se temelji na onome što se trenutno zbiva i unutar toga traži intelektualne solucije, i tako revoluciju prizemljuje, te u ime konkretnih, neposrednih, empirijskih, situacionih interesa djelimično zaboravlja izvorni smisao ove, kako bih rekao, duhovne dimenzije komunizma.

U tom pogledu teze o „radnim ljudima” kao istoznačajnim subjektima ovoga našeg socijalizma predstavljaju takav vid intelektualnog prizemnog držanja. „Radni ljudi”, po mom mišljenju, jesu kao kategorija ispod Lasalovog pristupa samoj stvari komunizma. U ovoj tezi dolazi do izražaja iz Zapadne Evrope uvezena, trenutnim možda interesima našeg socijalizma dopingovana, mogućnost ili tendencija da se izvrši jedna temeljita relativizacija i neutralizacija onoga mogućnog, revolucionarnog, autonomnog i duhovnog elementa i smisla sadržanog u biću proletarijata Jugoslavije.

Te tendencije relativizacije su veoma jake na Zapadu. Mislim da u zapadnoj filozofiji i sociologiji (kao i u mnogim elementima i oblicima marksizma i u našoj zemlji) dominira tendencija relativizacije revolucionarne uloge proletarijata kao subjekta i „predmeta“ revolucije, kad kažem „predmeta“ mislim u tom smislu da proletarijat predstavlja ono što treba stvarno revolucionarno prevladati kao biće, kao proletarijat.

Druga mogućnost koja se pruža jeste jedna, možda viša, ali prvoj mogućnosti veoma bliska pozicija, koja se sastoji u tome — što je došlo do izražaja u diskusiji druga iz Ljubljane — da se pitanje komunizma svode na realitet, da komunizam, u njegovoj intelektualnoj dimenziji, u smislu njegove dalje duhovne izgradnje, ne može biti van mogućnosti stvarnog realiteta, a realitet pokazuje tendenciju opšte instrumentalizacije, jednog tehnološkog, svakome osiguranog nihilizma i svakome osiguranog „bjegstva u slobodu“ iz svijeta rada. Tako da inteligencija, u ovom slučaju i marksisti kao dio te inteligencije, nemaju nikakvu drugu šansu osim da budu ili „popravljači svijeta“ ili sijači iluzija. Svijet tehnološke organizacije društva, tehnološkog uređivanja odnosa među ljudima je tako jak u svojoj strukturi da svaka ljudska, revolucionarna mogućnost i šansa propada pred ovim tvrdim, tehnološkim, nedohvatljivim tendencijama savremenog svijeta. Te tendencije obuhvataju i svijet socijalizma.

Smatram, iako je gornja orijentacija veoma ozbiljna, te se u ovom kratkom vremenu ne može do kraja kritički pomisliti, da ona predstavlja opet pokušaj jednog intelektualnog približavanja jugoslovenskih intelektualaca situaciji i horizontu i onim tematskim revolucionarnim ili arevolucionarnim izgledima koje pruža savremena zapadna misao. Ta teza je jaka, recimo, u njemačkoj filozofiji. Taj tehnološki, kako bih ga ja nazvao, nihilizam kao nemogućnost izlaska iz svijeta rada u konsekvenciji znači: proletarijatu je nemoguće da bude išta drugo do proletarijat. Ukoliko je otuđenje konstitutivni element ljudskog opstanka, onda svaki napor da se to otuđenje prevazilazi i prevaziđe predstavlja uzaludni trud. Marksistima i revolucionerima izbijeno je tlo ispod nogu. Bez obzira na tendencije, i u nekim aspektima savremenog empirističkog socijalizma, kako bi to rekao naš filozof Sutlić, jedne katastrofalne i potpune pobjede Hegela (koji je stvarno filozof rada), revolucija i revolucionarno mišljenje ne smiju kapitulirati.

Nasuprot svemu tome, mislim da bi bar u području ovih oblika kulturne ili duhovne svijesti jugoslovenskih intelektualaca, morali činiti, pored ostalog, daleko veće napore izlaženja iz jedne provincijalne intelektualne zavisnosti od tvorevina savremene zapadne misli.

Treća pozicija koja je došla i ovdje do izražaja sastoji se u jednom apsolutnom kritičkom (po tome kako sama sebe naziva) metafizičkom držanju prema svemu što jeste. I taj kritičizam, koji je došao do izražaja i u diskusijama nekih drugova, takođe je motiviran i fundiran elementima akomodacije našeg marksizma ovim najnovijim filozofskim, modernim razumijevanjima čovjeka i svijeta.

Taj apsolutni kritičizam za koji se takođe vezuje u nekim svojim elementima i „bezobzirna kritika svega postojećeg“, takođe ne računa na drugi element te Marksove kritike svega postojećeg, taj konstruktivni, afirmativni element. Naime, ta kritika kod Marksa je dvostruka. To je kritika realiteta u ime

ideje, i istovremeno kritika ideje u ime realiteta. Ta dvostruka kritičnost, ta dvostruka dimenzija te kritike obavezuje i marksiste i misloce intelektualce i ovoga našega podneblja na računanje da se mora i ova druga dimenzija, da se mora u toj kritici u obliku ove druge dimenzije, računati i na *nadovezivanje na postojeće*. Kad je Marks stupio u duhovni, politički život Pruske, onda mu se u korespondenciji sa svojim prijateljima postavilo pitanje: odakle početi u ovoj kritici. I on tvrdi, i to je metodički značajno za nas, da se može početi od bilo kojeg oblika svijesti i realiteta, nadovezati na njega, i sa stanovišta bitnih mogućnosti vremena taj realitet dovoditi do njegove granice. Vi znate, preko kritike Hegela on nadovezuje na kritičke situacije njemačkog feudalnog društva i dalje gradi ono što predstavlja marksizam.

Nasuprot jednom pragmatističkom, reformističkom, u nekim elementima, tipu izgradnje socijalizma, metafizički humanizam (kad kažem „metafizički“, mislim na to ukoliko se on nalazi u horizontu tradicionalne zapadnoevropske metafizike, koja sve što postoji, svako biće, vezuje za najviši princip, bio on ideja, bio materija itd., — u slučaju metafizičkog humanizma bio on „bit čovjeka“ ili kako god drugo hoćete) ostaje u oštroj diferenciji prema realitetu i mora prema realitetu ostati nemoćan i zato pruža šansu pipkavoj empirističkoj svijesti da ga nazove „apstraktnim humanizmom“.

Zato se postavlja — kao mogućnost daljeg razvijanja stvarnog marksističkog kritičkog držanja inteligencije u socijalizmu — jedno jedinstveno kritičko promišljanje samog realiteta i same ideje sa stanovišta toga realiteta.

Ta kritika svega postojećeg kao kritika svijeta rada, koji i u socijalizmu, ekonomski još neformiranom, još uvijek traje (a prema jednom Marksovom stavu iz „Kapitala“ čitav kapitalizam predstavlja samo proces „ekonomskog formiranja društva“) mora biti u temelju marksizma.

Naš marksizam mora postati u izvjesnom smislu „nacionalan“, prije nego što se internacionalno pomodno oblikuje, i to obzirom na zahtjev nadovezivanja na bitne elemente našeg socijalističkog realiteta. Supstancijalna baza — odgovaram i drugu Urbančiću povodom našeg jučerašnjeg razgovora — esencijalna baza takvog jednog jugoslovenskog „nacionalnog“ marksizma, koja računa i na naš realitet, postaje jugoslovensko radništvo, koje se nalazi u procesu konstitucije. Jugoslovenski proletarijat još uvijek nije postao dominantna nacionalna društvena snaga ili klasa. A znamo, iz Manifesta, da je prva pretpostavka komunističke revolucije da proletarijat postane dominantna nacionalna klasa. U mnogim svojim potezima, za građansku svijest uznemirujućim potezima, na primjer, štrajkovima, jugoslovenski radnici počinju da se i sa stanovišta njihove klasne svijesti formiraju kao nacionalna snaga. Tom procesu formiranja jugoslovenskog proletarijata kao dominantne nacionalne društvene sile, moraju pripadati, i u njemu moraju učestvovati komunistički zainteresovani intelektualci.

E, sada, u tom aspektu, što da čini „bezobzirna kritika svega postojećeg“ ukoliko ta „bezobzirna kritika svega postojećeg“, ukoliko to marksističko držanje ne bude sastavni dio ovoga duhovnog osmišljavanja socijalizma, što je drugi izraz za ono što se misli kod Marksa pod duhovnom dimenzijom proletarijata, ukoliko ona ne biva sastavni dio

duhovnog osmišljavanja ovog najotudjenijeg načina opstanka savremenog čovjeka i svijeta, koji se daje u liku radnika svadenog na goli instrument izgradnje bilo kojeg „izma“? Svakako da ona postaje nemoćni kritičizam ukoliko ne otkriva i razvija revolucionarne tendencije u samom realitetu. U tom smislu, inteligencija neće prevazići svoju ideološku izopačenost ukoliko ne nadovezuje na to da naš proletarijat (1) počinje da shvata da on ne može biti golo sredstvo izgradnje, „privredne“ izgradnje, privrede u njenom osamostaljenju od svega ljudskog i onoga što biva s ljudima, (2) da se proletarijat protiv redukciji na sredstvo „ekonomskog“ razvoja nacije, opet „ekonomskog“ osamostaljenog od onog što biva s ljudima, kao da je „ekonomija“ ljudski i socijalno neutralna, i (3) da se bori za to da *svrha socijalizma mora biti ljudska izgradnja*, normalno paralelno sa ovom izgradnjom stvari, objekata, „materijalnom izgradnjom“. Ukoliko se ova materijalna izgradnja misli u neovisnosti od ove ljudske izgradnje — i zato onda udžbenici iz političke ekonomije, velikim dijelom vulgarne političke ekonomije — onda se i sam proletarijat nanovo, što nije ništa „novo“, reducira na sredstvo izgradnje socijalizma. Tome pridonosi i jedno unutar-kulturno, unutar-duhovno držanje inteligencije. Tako da inteligencija, kako bih to rekao, u samoj svojoj kući ima još dosta toga da učini. U tom pogledu, što se tiče samog marksizma, mislim, ma koliko to zvučilo pesimistički, da i marksizam ima još dosta toga da učini u pogledu svoje izgradnje u Jugoslaviji.

Kultura u socijalizmu, u stvari, što se tiče današnje inteligencije i njenog djelovanja, morala bi, dakle, da se misli iz aspekta komunističkog smisla proletarijata. Ili kao što bi to filozofi rekli, iz aspekta „transcendentalne“ dimenzije proletarijata, iako ova formula pruža opasnu šansu da se ono čega nema a o čemu radi revolucija nanovo vrati u metafizički transitorijski rezervat. Kultura kao i ukupna duhovna djelatnost mora se misliti sa stanovišta komunističkog smisla proletarijata, jer je duhovna djelatnost potpuno osamostaljena od svijeta rada odnosno „rada“. Komunizam ne pretpostavlja jedno idilično stanje proletera sa ostalim slojevima, nego pretpostavlja stanje u kome je ukinuta svaka mogućnost produkcije i reprodukcije proletarijata kao proletarijata. A bez duhovne izgradnje proletarijata, komunizma nema. Ukoliko je zadatak inteligencije koja je ušla u taj put izgradnje komunizma daleko složeniji nego što se vidi iz empirijskih odnosa, iako se i to mora misliti — mislim ukoliko se ostane na tom nivou — samouprave i kulture, ekonomističkog vrednovanja kulture i socijalizma, pozicije kritike itd. itd.

I zato mislim, ukoliko bi se i dalje sastajali na ovakvom nivou, onda bi morali raspravljati daleko konkretnije, a ne još uvijek raspravljati o sânim principima ostajući svako pri svojim, normalno i ponovivši svoje pri sljedećem susretu. Ono što je drugo koji je prvi diskutovao i uzviknuo na kraju — „živio Don Kihot na čelu sa Sančo Pansom“, veoma je zanimljivo i duhovito rečeno. Taj Sančo Panso stvarno postoji, ali Don Kihota malo ima. Stvarno, Don Kihota malo ima. U tom pogledu za Don Kihota u našem društvu u smislu kritičke proleterke inteligencije još je uvijek upražnjeno radno mjesto.

raša popov

šta sam rekao

Prvo, šta sam rekao. Rekao sam marksistički radikalizam bio u da je opasnost apstraktna frazerska istoriji Nemačke demagoška tehnika i neprogramatska borba za demokratiju. Ovaj drug maločas je isto koju je fašizam umeo najbolje da rekao na kraju. Pri tom sam iskoristiti. Ja sam to rekao. rekao da je kritički radikalizam kao Drugo, šta nisam rekao? Ja nisam time povezao Marksa sa hitlerizmom, a tvrditi da sam ja time povezivao Marksa sa hitlerizmom nije zdanovizam nego je nešto još konkretnije, nešto još gore po mene, naravno ne po onoga koji mi to pripisuje. O instrukciji koja mi je data da

pročitam Hitlerove stavove o boljševizmu, o Marksu i sl.: — rekao sam da je hitlerizam kao prvo napao boljševizam sa njegovom filozofijom proletarijata. A zašto je to radio? Zato što je bio za kritiku svega na sve strane kako bi pridobio nezadovoljnike u svim socijalnim slojevima, kako bi stvorio jednu nacionalnu uniju, kako bi stvorio nacionalni socijalizam. To je ono što sam rekao i to je ono što nisam rekao.